

НІЛА ВОЛОШИНА: “ОСНОВНЕ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ – НЕ ВИЧЕРПАТИ СЕБЕ”

У січні 1857 року в “Журнале для воспитания” була надрукована стаття “Про користь педагогічної літератури” Костянтина Дмитровича Ушинського. Всесвітньо відомий педагог чи не першим загострив увагу на особистості вчителя і потребі вчити вчитися, і саме “педагог повинен багато вчитися розуміти душу в її явищах та багато думати про мету і засоби виховної майстерності до того, коли стане практиком” [15, с.17]. К. Ушинський був переконаний у тому, що “всяка програма викладання, всяка метода виховання, хоч би якою хорошою вона не була, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили в дійсності. ... вплив *особи* вихователя на молодшу душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань та заохочень. ..Багато, звичайно, важить *дух* закладу; але цей дух живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців...особа вихователя означає все у справі виховання” [там само, с.17].

Ці ідеї педагога особливо актуальні сьогодні, коли у старшій школі запроваджується профільне навчання, увага звертається на аксіологічну взаємодію суб'єктів навчання, відбувається переорієнтація від знаневої на компетентнісно-діяльнісну парадигму. Особлива увага до вчителя-словесника, який успішно працює у форматі творчих пошуків, власним прикладом допомагає учням помічати й цінувати неповторну красу у творах мистецтва, на основі засвоєних морально-етичних норм стимулює вихованців до естетичного саморозвитку, самоактуалізації й самовдосконалення.

Досконале знання навчального предмета і методики його викладання, глибоке володіння психологічними особливостями учнів, уміння виховати в учнів інтерес і любов до читання цінували в учителіві Т. і Ф. Бугайки. Дослідники переконували: “Вдасться йому (вчителеві – виділення наше – О.С.) закласти у своїх учнях глибокі почуття патріотизму і свідомості громадських обов'язків, дасть він дітям міцні знання, розбудить у них невгамовне прагнення до праці, до подальшого зростання і внутрішнього збагачення, полюблять вони його на все життя, – значить, перед нами справжній майстер, учитель в найповнішому розумінні слова” [2, с. 30, 33]. Працювати вчитель має так, – писав І. Синиця, – щоб “кожне слово дійшло до учнів, було повністю ними сприйняте, пережите й засвоєне” [12, с. 19].

“І він [учитель-словесник – виділено нами. – О.С.], – продовжує Н. Волошина, – мусить нести Богом послану йому місію

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

і художнім словом сіяти в душах дітей добро, правду, милосердя, очищати їх від скверни” [9, с. 3, 6]. Це стає можливим, якщо педагогічна майстерність учителя неперервно вдосконалюється, забезпечуючи при цьому високий рівень педагогічної взаємодії з учнями та колегами.

Феномен педагогічної майстерності вчителя фундаментально досліджує І. Зязюн та його наукова школа (Е. Барбіна, М. Лещенко, В. Орлов, О. Отич, М. Солдатенко, Н. Тарасевич та ін.). Доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України Ніла Йосипівна Волошина теж автор актуальних праць, з-поміж яких виділимо в межах статті ті, що стосуються професійного становлення і педагогічної майстерності вчителя.

Нещодавно вийшов біобібліографічний покажчик [7], у якому окреслено наукові пошуки вченої з проблем методики української літератури в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, ролі літератури у формуванні національної свідомості особистості, зв'язку літератури з іншими видами мистецтв, аналізу художнього твору, сучасного уроку і підручникотворення. У квітні цього року відбулися перші Волошинські читання, вийшов і журнал “Українська література в загальноосвітній школі” (2013, №5) з публікаціями дослідників, котрі висвітлюють питання докторської школи Н. Волошиної (Г. Токмань), неперервності літературної освіти (Т. Дятленко), розвитку українського підручникотворення (І.Лелюх) у контексті праць видатного вченого-методиста.

З урахуванням виступів і публікацій перших Волошинських читань, а також науково-методичних студій Ніли Волошиної [3-6; 9] у межах статті окреслимо дослідницькі рефлексії вченої та її сучасників щодо сутності і вияву педагогічної майстерності вчителя.

Проблеми української школи Н. Волошина (1940-2010) глибоко вивчала, ще працюючи вчителем. Ніла Йосипівна – активний учасник й ініціатор розробки Концепції літературної освіти в Україні, змістових ліній літературної освіти Державного стандарту базової і повної середньої освіти, шкільної програми з української літератури, за якою працюють учителі в Україні десятки років. Причина такого довголіття – у прагненні створити єдину систему безперервної літературної освіти на національній основі: від дошкільних закладів, початкової школи до випускних класів середньої школи. Приділили увагу автори і філологічній освіті у вищій школі [5, с. 5].

Основоположною ідеєю програми була ідея естетичного виховання особистості засобами літератури: “Кожний літературний твір учитель має розкривати як своєрідну художню неповторність” [9, с. 3]. Самобутність уроків української мови і літератури, позаурочної роботи полягає в насиченні емоціями пізнання словесної творчості, людського життя через їх естетичне, конкретно-чуттєве відображення, в органічному поєднанні мовознавчої і літературознавчої науки з мистецтвом художнього

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

слова, внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків.

Отже, "цікава особистість учителя – цікавий урок літератури" [6, с. 154], – резюмує Н. Волошина; "завдання школи і вчителя-словесника – відкривати перед молоддю світ прекрасного, увести в нього учнів, виховуючи потребу в читанні художніх творів, розвиваючи творчі здібності та формуючи в учнів національні та загальнолюдські цінності" [3, с.3].

Визнаємо: наші учні, студенти (та й окремі вчителі також!) не вміють читати художні тексти. Людина, яка дуже мало читає, не може по-справжньому зрозуміти і саму себе, бо "тільки слово об'єктивує думку" (О. Потебня), "слова є засобом розуміти іншого, як самого себе" (О. Потебня) і розуміти самого себе як іншого. А це і яскраве слово, і помітка, і написане олівцем міркування на полях сторінки. Зникне аналіз художньої деталі, зщезне живе слово майстра, "зачерствіє" думка, свідомість, холодно буде в аудиторії, майбутній учитель не набуде широкого діапазону фонових знань, які допоможуть розвинути позитивну мотивацію учнів до мови, до літератури, розширити коло життєвих вражень.

Особлива увага до старшої профільної школи, оскільки саме в цьому віці активно формується готовність до життя в полікультурному соціумі. Глибоке і вдумливе занурення в художній текст розвиває в учня як активного й інтелегентного читача пам'ять, увагу, образну уяву, художній смак, "мовомислення і мовотворення" (Л. Мацько). Через розвинений з допомогою батьків, учителя чи самостійно читацький інтерес, емпатійне переживання, рефлексивне пізнання духовно-моральних норм і культурних цінностей виховується особистість, відкрита до спілкування з іншими культурами. То ж від кожного з нас, а від учителя літератури передусім залежить, як стимулюємо установку на читання і чим наповнюємо (якими "олюдненими книгами") внутрішній простір душі наших вихованців, які ціннісні орієнтири і пріоритети сформуємо.

Н. Волошина, діяльність якої була відзначена також і медаллю Академії педагогічних наук України "Костянтин Ушинський", власним прикладом підтверджувала: "Основне для вчителя-словесника – не вичерпати себе, не залишитись на одному рівні, не відстати від вимог сучасності" [4, с.5]. Одним із дієвих способів залишатися сучасним дослідником вчена називає самоосвіту.

У цьому Н. Волошина продовжувала ідеї і методиста Б.Степанишина про те, що "нема нічого прикрішого і небезечнішого в роботі, ніж методичний і літературознавчий стереотип; одноманітність у побудові уроку і в аналізі художнього твору вбиває цікавинку, живу творчість і перетворює вчителя в чиновника від методики" [11, с. 116]. Педагогічну майстерність учителя авторка простежує в кореляційному зв'язку з неперервним професійним творчим зростанням, невпинним пошуком і трепетним очікуванням інтелектуальної радості від вдумливої організації уроку та

спілкування з учнями. Отже, творчий педагог – це артист.

Відомий методист Є. Пасічник теж неодноразово переконливо доводив, що “вчитель літератури повинен мати і певні артистичні здібності, без яких неможливий його вплив на школярів” [8, с. 46]. Майстерний урок проводить артистичний учитель, словесник створює у класі відповідний емоційний стан зацікавленості, бажання розв’язати проблему. Такий урок неповторний.

Ідеться про педагогічний, мовленнєвий артистизм, мовленнєвий магнетизм (терміни запропоновані О. Булатовою), уміння викликати емоційно-почуттєвий відгук в учнів: емоційно діти відразу фіксують токи добра, незвичайності, духовності, які випромінюються від педагога [1, с. 86]. Віртуозне послуговування різноманітними інтонаційними варіантами конструкцій, управління мелодикою, темпом, тембром, привернення уваги логічними акцентами та емоційним наголошенням слів – усе це уможлиблює дієвий вплив Майстра на емоційно-почуттєву і вольову сфери діяльності учнів, за допомогою різноманітних художніх засобів дає можливість розкривати гармонію, метафоричність та асоціативність образів, створених уявою митця. Ніла Волошина вміло володіла різноманітністю тональних рисунків, чистотою і ясністю тембру, емоційною насиченістю і виразністю фрази.

Отже, аналіз наукових праць Н. Волошиної та її сучасників засвідчує аксіологічний підхід до розуміння природи педагогічної майстерності і розгляд педагогічної майстерності вчителя як комплексу властивостей особистості, які забезпечують самоорганізацію професійної діяльності на рефлексивній основі, а також самореалізацію в педагогічній діяльності. Урок літератури вчена розглядає як потужний засіб естетичного виховання, що забезпечує діалог особистостей, які спільно і глибоко занурюються в художній текст. Цілком логічною і вмотивованою для вчителя є творча складова педагогічної діяльності вчителя. Зростає і вага педагогічного, мовленнєвого артистизму, сутність якого розкриємо більш детально в наступних публікаціях.

Література

1. Булатова О.С. Педагогический артистизм : учеб. пособ. для студ. высш. пед. уч. завед. / О.С. Булатова. – М.: Академия, 2001. – 240 с.
2. Бугайко Ф.Ф. Майстерність учителя на уроці / Ф.Ф. Бугайко, Т.Ф. Бугайко // Радянська школа : наук.-пед. журнал. – 1958. – № 7. – липень. – С. 26-33.
3. Волошина Н. “Словом диво зросло...” / Н.Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – №4. – С. 2-4.
4. Волошина Н. Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя / Н.Волошина // Всесвітня література та культура. – 2003. – №4. – С. 3-5.
5. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі / О.Я. Савченко, В.О. Мартиненко, Н.И. Волошина, Л.А. Сімакова, А.М. Фасоля, З.О. Шевченко / Українська мова та література. – 11 (267), березень. – 2002. – С. 1-12,

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

6. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. доктора пед. наук, проф., члена-кореспондента АПН України Н.И. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.
7. Ніла Йосипівна Волошина: біобібліографічний покажчик /упорядники: Павленко Т.С., Кириї С.В., Бандаренко В.В. – К.: Задруга, 2010. – 215 с.
8. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти / Є.А. Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
9. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література. 5-11 класи. – К., 1995. – 105 с.
10. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І.О. Синиця. – К.: Рад. шк., 1981. – 319 с.
11. Степанишин Б.І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури): посібник для вчителя / Б.І. Степанишин. – К.: Освіта, 1993. – 240 с.
12. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки : пер. з рос. /К.Д. Ушинський // за ред. А. І. Пискунова – К. : Рад. шк., 1983. – 496 с.

Елена Семенов

Ніла Волошина: “Главное для учителя – не исчерпать себя”

Аннотация. В статье на материале научных, научно-методических работ Нилы Волошиной представлено педагогическое мастерство учителя рассматривается в корреляционной связи с непрерывным профессиональным творчеством. Акцентируется внимание на особенностях урока литературы как исследования искусства слова и эстетического воспитания, аксиологическом взаимодействии учителя и ученика.

Ключевые слова: учитель-словесник, ученик, урок украинской литературы, педагогическое мастерство, искусство слова, эстетическое воспитание, педагогический, речевой артистизм, диалогическое взаимодействие, Ніла Волошина.

Olena Semenov

Nila Voloshina: “The main thing for teacher is not exhaust him/herself”

Summary. In the article on the basis of scientific, methodological works of Nila Voloshyna it is outlined the pedagogical mastery of teacher in correlation of lifelong professional creativity.

The attention is accented on the features of literature lesson as art expression and aesthetic education research, axiological interaction between teacher and student.

Key words: teacher-philologist, student, the lesson of Ukrainian literature, pedagogical mastery, art expression, aesthetic education, pedagogical, verbal artistry, dialogical interaction, Nila Voloshina.